

GLORIAM PRAECCEDIT HUMILITAS

(PRZ 15,33)

KSIĘGA PAMIĄTKOWA

DLA KSIĘDZA PROFESORA ANTONIEGO TRONINY

w 70. ROCZNICĘ URODZIN

CZĘSTOCHOWA 2015, s. 829-845

ZOFIA WŁODARCZYK

(UNIWERSYTET ROLNICZY, KRAKÓW)

CEL ZAKŁADANIA OGRODÓW BIBLIJNYCH I ICH FUNKCJE

Ogród biblijny jest urządzonej terenem zieleni, na którym za pomocą różnorodnych środków wyrazu stwarza się scenię oddającą realia przyrodnicze i gospodarcze Ziemi Świętej w celu ułatwienia odbioru tekstu biblijnego, a przez to głębszego i dokładniejszego jego poznania i zrozumienia. Przez okres piętnastu lat zbadano sześćdziesiąt ogrodów biblijnych, które funkcjonują w Ameryce Północnej, Europie i Australii. Badano je w różnych aspektach, a rezultatem pracy jest obroniona praca habilitacyjna. W niniejszym artykule przedstawiam część wyników.

Tworzeniu ogrodów biblijnych przyświeca wiele celów. Wśród nich najważniejszym jest edukacja, głównie z zakresu wiedzy religijnej i teologicznej przekazywanej przez Biblię, ale również popularyzacja wiedzy przyrodniczej i historycznej oraz etyki. Pedagogiczna rola ogrodu biblijnego to według niemieckich teologów: „uczyć się podziwu dla stworzenia i z wdzięcznością myśleć o Stwórcy”.¹ W Kalniku, Oberlichtenau, Osnabrück i Ottendorf ogrody

¹ H. MENDEL – H. SCHEUER – H. HUBER, *Das Konzept: theologisch – botanisch – Künstlerisch – pädagogisch*, w: *Der Moses-Bibelpark in Jägerwirth. Kultur im Landkreis Passau, Land-*

biblijne służą jako pomoc dydaktyczna głównie w nauce religii chrześcijańskiej, ale też w rozumieniu innych religii. Ogród biblijny jest także łącznikiem w dialogu kultur i religii.² Akcentują to zwłaszcza właściciele ogrodu w Osnabrück, którzy poprzez ogród biblijny uczą odpowiedzialnego postępowania w stosunkach międzyludzkich i na polu ekologii, a także propagowaniu pokoju, co podkreślają również twórcy ogrodu w Kalniku.

1. CELE ZAKŁADANIA OGRODÓW BIBLIJNYCH

Ogród biblijny bywa wykorzystywany jako środek nowoczesnych katechez i ewangelizacji.³ Nowa forma przekazywania wiedzy ma przeciwdziałać znanemu w pedagogice zjawisku *übervertrauten* – „już to znam”.⁴

Ogród biblijny pokazuje w nowy sposób, odwołując się do wszystkich zmysłów, historie znane, ale niepoznane dogłębnie. Poprzez ogród biblijny atrakcyjna staje się sama Biblia, zaskakuje człowieka tym, jak ściśle wiąże się z jego codziennym życiem. Współcześnie przecież spożywa się podobne co kiedyś produkty, używa kosmetyków sporządzonych na bazie surowców wykorzystywanych już w starożytności, nosi się ubiory z lnu, a medycyna wykorzystuje wiele roślin leczniczych aplikowanych w czasach biblijnych. Według Stückrath, dzięki wiedzy o tym wszystkim tworzy się jakby pomost myślowy między obecnym czasem a Biblią.⁵

Kolejne zadanie, czyli stworzenie miejsca do wypoczynku, zrealizowano w trzydziestu siedmiu ogrodach, a właściciele dwudziestu ośmiu obiektów uważają, że służą one kontemplacji. W dwudziestu jeden ogrodach spełnione są równocześnie trzy główne cele, a więc są to miejsca, w których prowadzi się edukację, przystosowane równocześnie do odpoczynku i kontemplacji.

kreis Passau Kulturreferat, t. 11, Passau 2008, s. 15-34.

² Por. E. HINSKEN, *Der Moses-Bibelgarten in Jägerwirth*, s. 5.

³ Por. W. HARTLEB, *Der Moses-Bibelgarten in Jägerwirth*, s. 9; K. STÜCKRATH, *Bibelgärten. Entstehung, Gestalt, Bedeutung, Funktion und interdisziplinäre Perspektiven*, Göttingen 2012.

⁴ Por. H. MENDL – H. SCHEUER – H. HUBER, *Das Konzept*, s. 15-34.

⁵ Por. K. STÜCKRATH, *Von den Pflanzen der Bibel bis zur Gartenkultur der Menschen in Europa*, w: *Der Moses-Bibelgarten in Jägerwirth*, Passau 2008.

Oprócz tych zasadniczych celów właściciele ogrodów wskazują inne. W ośmiu ogrodach reprodukuje się rośliny, zbiera się plody w postaci owoców, warzyw oraz ziół i wykorzystuje się przestrzeń ogrodu jako miejsce imprez kulturalnych czy różnego rodzaju spotkań.

Budowa ogrodu, a później jego pielęgnacja przez dziewięciu właścicieli uznawana jest za ważny czynnik integrujący lokalną społeczność. Tak jest m.in. w Bruck/Mur, Canberze, Gossau, Korbach i Wolczu. Przy tworzeniu najstarszego wśród badanych europejskiego ogrodu biblijnego, to jest w Bangor w Wielkiej Brytanii, istotną rolę odegrało współdziałanie świeckich i kościelnych władz w mieście. Ogród biblijny buduje także więź międzypokoleniową, bo mogą się w nim spotykać osoby w różnym wieku. Szczególny rodzaj mobilizacji ludności lokalnej, nauczycieli i uczniów miał miejsce przy budowie ogrodu w Kalniku. Wykonujący rzeźby artyści byli goszczeni przez mieszkańców, a młodzież przygotowywała teren pod instalację owych rzeźb. W Osnabrück i Ritzlhof młodzież projektowała swoje szkolne ogrody biblijne, które później urządziła wraz z nauczycielami.

Ogrody biblijne w Jägerwirth, Oberlichtenau i Ostritz uważa się za element promocji turystycznej tych miejscowości i ich wizytówkę.⁶ Podobnie ogrody są w Hoorn i Viborgu. Ogród w Oberlichtenau jest obiektem partnerskim na szlaku „Via Sacra”, wiodącym przez Niemcy, Polskę oraz Czechy i prezentującym tysiąclecie historii środkowoeuropejskiej w tym regionie. Szlak ten istnieje od 27 IV 2009 r. Zwiedzającym proponuje się na nim oprowadzanie z przewodnikiem, a także oferty podróży, bazą noclegową itp.⁷ Ogrody biblijne w Proszowicach i Myczkowcach zostały umieszczone w przewodniku „Farmaceutycznym szlakiem” po Polsce.⁸ Podejmowane są również starania, aby ogród biblijny w Myczkowcach otrzymał status obiektu partnerskiego „Szlaku Architektury Drewnianej”. Szlak ten obejmuje województwa małopolskie, dolnośląskie, opolskie, podkarpackie, śląskie i świętokrzyskie,⁹ a ponieważ

⁶ Por. TAMŻE.

⁷ Zob. www.pressinfocom.com/1/Evangelikaler-Bibelgarten-Partner 2012.

⁸ Por. M. PIETRUSIEWICZ – I. PIETRUSIEWICZ, *Farmaceutycznym szlakiem. Przewodnik po Polsce*, Warszawa 2012.

⁹ Por. Ł. GAWEL, *Szlaki dziedzictwa kulturowego. Teoria i praktyka zarządzania*, Kraków 2011.

Myczkowce są położone w województwie podkarpackim, są one licznie odwiedzane.

Motywy ekumeniczne przyświecały siedmiu projektantom ogrodów: w Canberze (zarówno obecnego, jak i przed rewaloryzacją), Kehl, Königstein, Myczkowcach, Werlte i Wołczu. Najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem w tym zakresie było utworzenie ogrodu biblijnego w Kehl, który budowały cztery parafie ewangelickie i dwie katolickie z tej miejscowości, a materialnym symbolem jedności jest kamień milenijny stojący na zakończeniu drogi prowadzącej przez ogród.

W trzech wypadkach – w Berlinie-Teltow, Ottendorf i Proszowicach – ogród biblijny stanowi miejsce terapii dla osób niepełnosprawnych. W Neot Kedumim, Ojai i Pittsburgu prowadzi się badania nad florą biblijną. Nieliczne ogrody – w Jägerwirth, Korbach, Myczkowcach i Proszowicach – stanowią scenę do zdjęć z okazji uroczystości religijnych takich jak komunia św., bierzmowanie czy ślub. Miejscem nabożeństw są ogrody w Cobh, Ellicottville, Korbach i Schöningen; w niektórych, jak w Greisinghof i Myczkowcach, głosi się rekolekcje. Ogrody biblijne w Nowym Jorku i w Londynie są ogrodami pamięci.

2. SYMBOLE ZASTOSOWANE W BADANYCH OGRODACH

Symbole zastosowane w ogrodach biblijnych można podzielić na symbole w postaci znaku graficznego, budowli oraz symbole liczbowe, krajobrazowe i roślinne.

2.1. Krzew winorośli

Najczęściej używanym symbolem w ogrodach biblijnych jest krzew winorośli albo niewielka winnica jako symbol Jezusa na podstawie cytatu z J 15,1-6 (w ogrodach chrześcijańskich) lub Ludu Wybranego, co obrazują następujące teksty: Ps 80,8-12; Jr 2,21; 6,9; Iz 27,2-6; 24,3-7 (w ogrodach żydowskich,

gdzie zwykle przedstawia się tylko treści Starego Testamentu). Takie aranżacje występują w dwudziestu pięciu ogrodach, co stanowi ponad 30% badanych obiektów. Winorośl jest krzewem stosunkowo łatwym w uprawie, gdyż może być posadzona w glebie na stałe, a tylko w ostrym klimacie jest okrywana na zimę. Właściciele ogrodów najczęściej sadzą krzewy winorośli przy kracie lub trejażu. W Proszowicach winorośl jest uprawiana w nowoczesny sposób – rozpięta na drutach podtrzymywanych przez drewnianą konstrukcję tworzy niewielką winnicę. Obok niej posadzono jeden krzew winorośli, którego pędy podparte są stertą kamieni. To ostatnie obrazuje typowy sposób uprawy winorośli w starożytności, stosowany do dzisiaj w górzystych rejonach Azji Mniejszej, np. w Turcji. W Myczkowcach pokazną jak na ogród biblijny winnicę o wymiarach 20×15 m urządzono tak, jak opisują ją teksty biblijne: prorok Izajasz (5,1-2) i ewangelista św. Mateusz (21,33-39), czyli jest ogrodzona kamiennym murem, krzewy podparte są kamieniami, w środku znajduje się wieża strażnicza i tłocznia winogron.

2.2. Źródła wodne

W niektórych ogrodach dla przedstawienia postaci Jezusa, nazywającego siebie „źródłem wody żywej”, oraz jego nauki zastosowano aranżacje wodne (J 4,14). Woda pozostaje tutaj w ruchu, aby w sposób fizyczny poprzez ów ruch wskazać pierwiastek życia tkwiącego w nauce Jezusa. Symbol wody żywej jest przedstawiany w siedemnastu ogrodach. Dla jej zobrazowania najczęściej zastosowano duży głaz, z którego wypływa woda. Kamień rzadko bywa starannie obrobiony przez artystę, jak to ma miejsce w ogrodzie w Greisinghof. Zwykle jego kształty są niewiele zmienione w porównaniu z naturalnymi, jak jest w ogrodach w Bad Sooden-Allendorf, Berlinie-Teltow, Madrycie, Ostritz, Proszowicach, Szlezewiku i Wołczu.

W siedmiu ogrodach przywołana zostaje scena spotkania Jezusa z Samarytanką przy studni Jakuba, kiedy Jezus obiecuje Samarytance „wodę żywą”. W sposób realistyczny poprzez rzeźby przedstawiono to w ogrodzie w Elgin,

a w sposób symboliczny, za pomocą samej studni (bez postaci Jezusa i Samarytanki) i odpowiednich cytatów z Ewangelii św. Jana (J 4,1-42) w sześciu innych ogrodach: w Bangor, Greisinghof, Myczkowcach, Proszowicach, Ritzlhof i Wołczu. Przedstawianie tego fragmentu Ewangelii wiąże się z ważnymi prawdami przebijającymi z tekstu – Jezus mianowicie nie dzielił ludzi ze względu na narodowość, a miłosierdzie i przebaczenie oferuje każdemu, kto jest gotowy je przyjąć.

Druga aranżacja wodna w Greisinghof to symboliczna rzeźba przedstawiająca chrzest Jezusa i oddanie go, po tym wydarzeniu, ludziom przez swoją matkę jako nauczyciela. W trzech innych ogrodach, w Circleville, Harpstedt i Korbach, aranżacja wodna wiąże się również z chrztem. W tym przypadku zbiorniki z wodą mają kształt ośmioboku przywołującego kształt baptysteriów z pierwszych wieków chrześcijaństwa. W ogrodach w Bad Sooden-Allendorf, Berlinie-Teltow, Madrycie, Malvern, Nowym Jorku, Ostritz i Szlezwiku woda symbolizuje wodę wypływającą z przebitego boku Jezusa wiszącego na krzyżu (J 19,32-34).

2.3. Krzyż

Innym często stosowanym znakiem jest krzyż, który występuje w siedemnastu obiektach (28%). W ogrodach biblijnych w Myczkowcach, Oberlichtenau, Hamburgu, Bruck/Mur, Malvern i Wołczu jest to krzyż drewniany, a w Carmelu – kamienny. Bywa też poziomo ułożonym znakiem, jak w Korbach, gdzie cztery równej długości i szerokości ramiona podniesione około 1 m nad ziemię stanowią ołtarz. Z żywoplotu uformowano krzyże w Bad Sooden-Allendorf, Proszowicach i Mt. Pleasant. Natomiast płaskie kamienie zatopione w murawie tworzą krzyż w Schöningen. W pięciu ogrodach krzyż różnych kształtów tworzy układ ścieżek jak w Elgin, Nowym Jorku i Rheinfelden Beuggen. W Cobh centralna część ogrodu biblijnego ma kształt stylizowanego krzyża jerozolimskiego, który oprócz dwóch przecinających się ramion zakończonych kładkami posiada także cztery małe krzyże. W centrum dużego krzyża zbudowano zbiornik wod-

ny – symbol wody, która wypłynęła z przebitego boku Jezusa. W Szlezwiku w ogrodzie rzeźb orzeł, symbol Boga, ma rozpostarte na 4 m skrzydła w taki sposób, że cała rzeźba tworzy znak krzyża. Symbol orła wyobrażającego Boga opiekującego się człowiekiem wywodzi się z księgi Ezechiela (Ez 17,3). Postać orła pojawia się też w Apokalipsie św. Jana: „I ujrzałem, a usłyszałem jednego orła lecącego przez środek nieba, mówiącego donośnym głosem: «Biada, biada, biada mieszkańcom ziemi!»” (Ap 8,13).

2.4. Symbolika liczb

Z kolei symbolikę liczb wykorzystano w trzynastu ogrodach. Najczęściej przywoływana jest liczba „siedem”, której symbolikę przedstawiono w siedmiu ogrodach. Pięciu projektantów wykorzystało liczbę „dwanaście” odnoszącą się do dwunastu apostołów i tyluż pokoleń Izraela. Najbardziej spektakularnym przykładem jest ogród w Mt. Pleasant, gdzie symbol judaizmu, gwiazdę Dawida, podzielono na dwanaście części (trójkątów) symbolizujących dwanaście pokoleń Izraela (o czym informuje tekst Rdz 49,28), a krzyż na dwanaście kwadratów obrazujących tyluż apostołów. Liczba „osiem” łączy się z ośmioma błogosławieństwami wygłoszonymi przez Jezusa w trakcie Kazania na Górze (Mt 5,1-11). W Myczkowcach zbudowano górę w kształcie ośmiobocznego graniastosłupa ściętego i na każdym z jej boków umieszczono tablicę z jednym z błogosławieństw (Mt 5,1-11). W Greisinghof i Harpstedt z kolei uwypuklono liczby: „jeden”, „trzy”, „cztery”: jedynka odnosi się do Jedynego Boga, trójka do Trójcy Świętej, a czwórka oznacza ziemską sferę życia ludzkiego, ale też cztery strony świata – kierunek rozprzestrzeniania się Dobrej Nowiny. W Circleville uzyskano ten efekt poprzez rzeźbę anioła pełniącego funkcję róży wiatrów i „trąbiącego”, w zależności od kierunku wiejącego wiatru, w różne strony. Natomiast w Korbach zwiastowanie Ewangelii na cały świat symbolizują promieniście ułożone wąskie rabaty wychodzące z centrum ogrodu, w którym stoi ołtarz. Liczba „siedemdziesiąt siedem” w postaci tyluż kamieni znajduje się w dwóch ogrodach: w Myczkowcach i Wołczu, a obrazuje

słowa Jezusa o przebaczeniu zawarte w Ewangelii św. Mateusza (18,21-22). Liczbę „trzydzieści trzy” jako symbol lat życia Jezusa na ziemi zastosowano w Kalniku – obok trzydziestu trzech rzeźb postaci biblijnych i świętych posadzono tyleż drzew iglastych, które jako wiecznie zielone symbolizują nieśmiertelność. Liczba „czterdzieści” wiąże się z okresem pobytu Mojżesza na Górze Synaj, gdzie otrzymał tablice kamienne z Dekalogiem (Wj 24,16-18), a także z czasem, w jakim Jezus przebywał na pustyni przed rozpoczęciem przez Niego działalności publicznej (Łk 4,1-12). Obydwa tematy biblijne przedstawiono w ogrodzie w Myczkowcach.

2.5. Pustynia

Pustynia przedstawiana w ogrodach biblijnych jest symbolem naturalnego krajobrazu Ziemi Świętej. Obejmowała ona w rzeczywistości ponad połowę całego jej obszaru.¹⁰ Pustynie izraelskie, mimo że porastająca je roślinność jest dość skąpa, stanowią do obecnych czasów miejsce wypasu kóz i owiec, a w ogrodach biblijnych miniaturowe ich aranżacje są tłem dla przypowieści Jezusa o dobrym pasterzu i zagubionej owcy (Łk 15,3-7; J 10,11). Z powodu wielu niebezpieczeństw, na jakie w czasach biblijnych człowiek mógł natknąć na pustyni,¹¹ ta ostatnia stała się wymownym symbolem w ogrodach biblijnych. Pustynię zaaranżowano w dwunastu ogrodach biblijnych jako scenierię różnych wydarzeń opisanych na kartach Biblii. Z pustynią powiązany jest obraz gorejącego krzewu, w którym objawił się Bóg Mojżeszowi, co zaprezentowano w pięciu ogrodach. W Jägerwirth posadzono rokitnik o jaskrawopomarańczowych owocach, a w Gossau różę czteropłatkową (*Rosea sericea*) o bardzo dużych wyrazistych i jasnoczerwonych kolcach. W Myczkowcach i Proszowicach są to rzeźby gorejącego krzewu. Ważny temat związany z pustynią stanowi 40-letnia wędrówka Izraelitów po ucieczce z Egiptu i otrzymanie kamiennych tablic z Dekalogiem, co przedstawiono w czterech ogrodach:

¹⁰ Por. S. JANKOWSKI, *Geografia biblijna*, Warszawa 2007.

¹¹ Por. S. HAŁAS, *Pustynia miejscem próby i spotkania z Bogiem. Wybrane zagadnienia biblijnej teologii pustyni*, Kraków 1999.

Harpstedt, Malvern, Myczkowcach i Wołczu. Z kolei cały ogród w Jägerwirth przedstawia tematy z życia Mojżesza oraz jego rolę w wyprowadzeniu Izraelitów z niewoli egipskiej i doprowadzeniu ich do granic Ziemi Obiecanej – a więc wydarzeniach związanych głównie z pustynią.

2.6. Drzewo poznania dobra i zła

Drzewo poznania dobra i zła jako główny element ogrodu rajskiego z pierwszych stron Pisma Świętego zastosowano w dwunastu ogrodach: w Bangor, Bolestraszcach, Bremie, Jever, Kalniku, Kehl, Königstein, Korbach, Madrycie, Osnabrück, Oyten i Ritzlhof. Drzewem tym zwykle jest jabłoń, niekiedy, jak w Korbach, szczególnie lokalna odmiana wysokopienna (chroniona przez Związek Ochrony Przyrody w Korbach). Jabłoń ta wyrasta w samym środku polowego ołtarza, który w rzucie tworzy krzyż równoramienny z otworem w centrum, w którym tkwi pień drzewa. W Bolestraszcach korona jabłoni uformowana jest jako palmeta przypominająca świecznik. W Madrycie „drzewo poznania dobra i zła” jest symboliczne – stanowi je jedno ze skrzydeł bramy prowadzącej do „raju”. Drugie skrzydło bramy to rajskie „drzewo życia”. Drzewo jabłoni w niektórych ogrodach, np. w Jever i Oyten, sadzone jest w centrum koła, które jest symbolem nadprzyrodzonej sfery *sacrum*, albo na tle niebieskiej płaszczyzny w Osnabrück również obrazującej sferę *sacrum*.

2.7. Morze Czerwone

Symbol Morza Czerwonego i cudownego przejścia przez nie przez uciekających z niewoli Izraelitów jest przedstawiony w siedmiu ogrodach. W Myczkowcach, Ostritz i Proszowicach to wydarzenie zaaranżowano poprzez wybudowanie dwóch zbiorników wodnych, w których obieg wody jest wymuszony pompami, a na styku tych zbiorników przesącza się płytka struga pozwalająca na to, aby przechodząc przez nią, można było sobie wyobrazić wydarzenia opisane w Księdze Wyjścia (Wj 14,15-22). Niekiedy zbiorniki wodne w ogro-

dach biblijnych symbolizują też inne rodzaje wód Ziemi Świętej, np. Jezioro Genezalet – miejsce wielu wydarzeń związanych z nauczaniem Jezusa i pracą apostołów jako rybaków, jak ma to miejsce w ogrodach w Berlinie-Lichterfelde i Pittsburgu. W ogrodach tych, jak również w Ellicottville, Kehl i Myczkowcach, przedstawiono także miniaturową rzekę Jordan. Zbiornik wodny imitujący Morze Martwe urządzono w Berlinie-Lichterfelde i Pittsburgu. Aranżacja Jordanu w ogrodzie w Myczkowcach związana jest z biblijnym opisem chrztu udzielanego przez Jana Chrzciciela, co podkreśla w tym miejscu rzeźba tego proroka, oraz z pracą apostołów rybaków i burzą na jeziorze (Mt 8,24). To z kolei obrazuje model łodzi wykonany na wzór łodzi odnalezionej w mule Jeziora Galilejskiego pochodzącej z I w. po Chr., a przechowywanej w Muzeum Łodzi w Ginosar na zachodnim brzegu tego jeziora.¹²

2.8. Ryba

Symbol ryby przedstawiono w dziewięciu ogrodach. Najczęściej (w sześciu ogrodach: Bad Sooden-Allendorf, Königstein, Korbach, Krakowie [w Uniwersytecie Rolniczym], Myczkowcach i Schöningen) jest to ornament z bukszpanu lub innych roślin. Natomiast w pojedynczych obiektach ryba jest przedstawiona za pomocą mozaiki (Malvern), w formie ścieżek (Harpstedt) i jako płaskorzeźba (Cobh). W Myczkowcach dwie ryby i pięć chlebów z masy plastycznej ułożono w wiklinowym koszu w celu ilustracji ich cudownego rozmnożenia opisanego w Ewangelii św. Jana (6,9).

2.9. Alfa i omega

Greckie litery *alfa i omega* (ΑΩ) – jako symbol Chrystusa – znajdują się w czterech ogrodach (w Korbach, Myczkowcach, Proszowicach i Wołczu). Przedstawiono je jako ornament z bukszpanu lub innych roślin. W Bad Sooden-Allendorf i Malvern mają one formę mozaiki.

¹² Por. M. BRUHN – G. ANDRESEN, *Schleswiger Jesusboot*, Nordelbisches Bibelzentrum St. Johanniskloster, Schleswig 2011.

2.10. Góra/góry

W ośmiu ogrodach zbudowano wzniesienia obrazujące biblijne góry. Wśród nich na czoło wysuwa się góra Synaj, którą wyraźnie eksponuje się w czterech ogrodach, to jest w Elgin, Myczkowcach, Hoofddorp i Wołczu. Góra Tabor, miejsce przemienienia Jezusa, jest przedstawiona tylko w jednym ogrodzie – w Greisinghof, a właściciele trzech ogrodów: w Bruck/Mur, w Ritzlhof i w Utrechcie swoje góry pojmują w ogólny sposób jako miejsce, z którego przemawia Bóg do ludzi. W Myczkowcach zbudowano jeszcze trzy inne góry: Synaj, Ośmiu Błogosławieństw i Golgotę. Góra Synaj została wzniesiona z dużych głazów kamiennych. To obraz pustynnego, surowego krajobrazu, pozbawionego całkowicie roślinności poza jedną – jeżyną krwistą (*Rubus sanguineus*), która rośnie również na prawdziwej górze Synaj na półwyspie Synajskim przy klasztorze św. Katarzyny, a którą mieszkający tam mnisi wskazują jako gorejący krzew Mojżesza. Na szczycie umieszczone są dwie tablice kamienne – symbol Dekalogu. Jej przeciwieństwo stanowi ukwiecona Góra Ośmiu Błogosławieństw, która w naturze znajduje się w żyznej części Izraela, niedaleko Jeziora Galilejskiego. Na jej ośmiu bokach umieszczono cytaty z błogosławieństwami Jezusa pochodzącymi z Kazania na górze (Mt 5,1-14). Golgota w ogrodzie w Myczkowcach to niewysokie wzniesienie skaliste pokryte pędami róży okrywowej o pojedynczych czerwonych kwiatach, z których wynurza się wysoki na 6 m drewniany krzyż. Pod krzyżem umieszczono rzeźby Maryi i św. Jana Apostoła.

2.11. Pusty grób

Pusty grób zbudowano w sześciu ogrodach: Cobh, Elgin, Myczkowce, Oberlichtenau, Ritzlhof i Wołcz. Grób taki stanowi centrum ogrodu rezurekcyjnego, czyli ogrodu zmartwychwstania.

2.12. Gwiazda

Symbol gwiazdy umieszczono w pięciu ogrodach. Gwiazda pięcioramienna została umieszczona w nawierzchni ścieżki prowadzącej do ogrodu w Harpstedt. Gwiazda ta znajduje się w środku pomiędzy aranżacjami tematów ze Starego i Nowego Testamentu. W ogrodzie w Malvern gwiazda pięcioramienna jest jedną z rzeźb-symboli umieszczonych na drzewie Jessego, czyli drzewie rodowym Jezusa. Została ulokowana na samym jego szczycie jako symbol Chrystusa. Wyobrażenie owego drzewa wywodzi się z zapowiedzi proroka Izajasza o przyjściu Mesjasza z rodu Jessego: „I wyrosnie różdżka z pnia Jessego, wypuści się odrośl z jego korzeni. I spocznie na niej Duch Pański, duch mądrości i rozumu, duch rady i męstwa, duch wiedzy i bojaźni Pańskiej” (Iz 11,1-2). W Wielkiej Brytanii istnieje zwyczaj, że na okres adwentu rodziny konstruują drzewo Jessego, na którym codziennie w czasie tego okresu wieszają inny symbol przypominający kolejne wydarzenie z historii zbawienia opisane w Biblii. Przypomina to tzw. kalendarz adwentowy rozpowszechniony w Niemczech. W ogrodzie biblijnym w Malvern rzeźbę drzewa o wysokości ok. 2 m wraz z symbolami ze Starego i Nowego Testamentu zaprojektował Christopher Lisney. Wykuto ją ze stali i stanowi przykład rękodziela artystycznego. Oprócz gwiazdy, która obwieszcza narodziny Jezusa, na drzewie umieszczono dwadzieścia innych rzeźb.¹³

Gwiazdy sześcioramienne umieszczono w ogrodzie żydowskim w Madrycie będącym częścią ogrodu „Jardin de las Tres Culturas”, a także w ogrodzie biblijnym w Mt. Pleasant oraz w Werlte. W ogrodzie w Madrycie gwiazda Dawida wpisana jest we wnętrze koła, którego centrum stanowi tryskające źródło wody i aranżacja pustyni. Na szczytach ramion gwiazdy posadzono sześć palm. Cała kompozycja daje wyobrażenie Pustyni Judzkiej z oazą jako ośrodkiem życia. Z kolei w Mt. Pleasant gwiazda Dawida otacza figurę Dawida – razem stanowią one centrum ogrodu biblijnego reprezentującego Stary Testament. Gwiazda podzielona jest na 12 trójkątnych części, które symbolizują

¹³ Por. A. WEBB, *The Jesse Tree – The Malvern Bible Garden*, Malvern 2008.

dwanaście pokoleń Izraela: „Wszyscy ci – to dwanaście szczepów izraelskich, oraz to, co do nich powiedział ich ojciec, wygłaszając do każdego z nich stosowne błogosławieństwo, gdy im błogosławił” (Rdz 49,28). Każdy z dwóch trójkątów tworzy żywopłot – liście jednego są żółte, drugiego zaś zielone. W ogrodzie przy kościele katolickim w Werlte mozaika sześcioramiennej gwiazdy umieszczona jest w posadzce altany. Stückrath wyjaśnia, że jej obecność wskazuje na to, że nauka chrześcijańska o zbawieniu i o Nowej Jerozolimie rozumianej zgodnie z tekstem Apokalipsy św. Jana jest ściśle złączona z nauką żydowską i historią zbawienia zawartą w Starym Testamencie.¹⁴

Gwiazda ośmioramienna stanowi centralny wzór mozaikowy wokół fontanny w ogrodzie islamskim w Madrycie. Jest ona symbolem ośmiu gór, które według tekstu Koranu otaczały raj.

Gwiazda czternastoramienna jako forma niskiego żywopłotu z bukszpanu znajduje się w Myczkowcach. Umiejscowiona jest na końcu potrójnie załamanej linii, przywołującej genealogię Jezusa przedstawioną w Ewangelii św. Mateusza (1,1-17). Rodowód Jezusa przedstawiony w tej perykopie zawiera trzy zbiory przodków Jezusa, z których każdy obejmuje czternaście pokoleń – razem czterdzieści dwa. Liczba ramion gwiazdy odpowiada też tej, która znajduje się w Bazylice Narodzenia w Betlejem, w miejscu upamiętniającym narodziny Jezusa.

2.13. Wąż

W ogrodzie w Harpstedt symbol węża widnieje na płycie nagrobnej umieszczonej w aranżacji przedstawiającej śmierć. Jest tam płaskorzeźba uroborosa, czyli węża zjadającego swój ogon, symbolizującego m.in. zmartwychwstanie. W Kalniku wąż stanowi część rzeźby przedstawiającej kuszenie Adama i Ewy w raju (Rdz 3,1-5). Rzeźbę węża z jabłkiem umieszczono w ogrodzie w Malvern na drzewie Jessego jako jeden z dwudziestu dwu elementów, które „opowiadają” historię zbawienia. Tam też przedstawiono węża w postaci

¹⁴ Por. K. STÜCKRATH, *Bibelgärten*, Göttingen 2012.

mozaiki na ścieżce w miejscu aranżacji raj. Kontekst jest tu więc taki sam, jak w ogrodzie w Kalniku. W Myczkowcach rzeźba węża została umieszczona na palu w scenerii pustynnej w nawiązaniu do znanego wydarzenia z okresu 40-letniej wędrówki Izraelitów przez pustynię, a opisanego w Księdze Liczb (21,6-9). W Szlezwiku w ogrodzie „Tiere der Bibel” wąż ma formę schematycznej kamiennej rzeźby. Artysta rzeźbiarz, Jo Kley, wyjaśnia, że ma ona ukazywać siłę, energię i spryt – główne cechy tego zwierzęcia. Przestrzega, że naładowane energią lada moment może ją na coś wyładować. Jednocześnie wąż zwinięty w kłębek jest pradawnym przekazem symbolicznym – wyobrażeniem cyklu życia, a także symbolem wieczności.¹⁵

2.14. Gołębica

Wizerunek gołębicy powracającej z listkiem oliwnym do arki Noego (Rdz 8,9-11) zaprezentowano w Elgin i Proszowicach. W pierwszym z tych ogrodów rzeźba została umieszczona na rustykalnym płocie otaczającym kwietnik z barwnych roślin ułożonych w formie tarczy. W Myczkowcach, Kehl, Nowym Jorku i Wołczu gołębica symbolizuje Ducha Świętego z jego siedmioma darami. W Myczkowcach rzeźbę gołębicy umieszczono na wysokim słupie, na którym wypisano owe siedem darów odpowiednio do słów z Księgi Izajasza (Iz 11,1-3). W Kehl, gdzie idea projektantów ogrodu była taka, aby każdemu wydarzeniu ze Starego Testamentu przeciwstawić odpowiedni wątek z Nowego Testamentu, zesłanie Ducha Świętego opisane w Dziejach Apostolskich (Dz 2,1-47) jest odpowiedzią na sytuację związaną z budową wieży Babel (Rdz 11,1-9). Twórcy tego ogrodu tak wyjaśniają ową aranżację ogrodową: przekonanie człowieka, że dorównuje Bogu, wyrażone poprzez to, że chciał wybudować wieżę sięgającą nieba, jego zarozumiałość, żądzę władzy i brak umiaru powodujący chęć wzniesienia się ponad wyznaczone przez Boga granice spowodowało interwencję Bożą – pomieszanie języków i niemożność porozumienia się ludzi.¹⁶ Przeciwnieństwo tego wydarzenia stanowi dzień Pięc-

¹⁵ Por. J. KLEY, *Die Schlange in der Bibel*, w: *Tiere der Bibel*, Schleswig 2006.

¹⁶ Por. S. KIJAS, *Biblischer Garten. Zur Landesgartenschau Kehl–Strasbourg*, Kehl 2004.

dziesiątnicy, kiedy przedstawiciele siedemnastu narodów rozumieją słowa wypowiedziane przez apostoła Piotra (Dz 2,1-11). Według twórców ogrodu jest to znak łaski Boga, który zsyłając Ducha Świętego, daje możliwość ponownego porozumienia się ludzi i wspólnego działania. Scenę ze Starego Testamentu tworzą ruiny i głąz z biegnąca pośrodku rysą – symbol ludzkiego serca zniszczonego grzechem. Zesłanie Ducha Świętego obrazuje wielobarwna kompozycja z różnych gatunków roślin, które tworzą harmonijną całość oddającą uczucie radości, którą niosą dary Ducha Pocieszyciela.¹⁷

W ogrodzie biblijnym w Oyten jest gołębnik, w którym się hoduje 3 białe gołębie – symbol czystości i pokoju. Cztery gołębniki zbudowane na wzór minaretów umieszczono na czterech rogach powierzchni ogrodu islamskiego w „Jardin de las Tres Culturas” w Madrycie.

Labirynt w kształcie koła zbudowano w dwóch ogrodach biblijnych (Hofddorp i Werlte). Na piaszczystej powierzchni ułożono z kamieni ścieżki labiryntu prowadzące do jego centrum.

2.15. Świątynia Jerozolimska

Symbol zburzonej Świątyni Jerozolimskiej zaaranżowano jako ścianę płaczu w ogrodzie biblijnym w Ritzhof. Z kolei w Madrycie w ogrodzie żydowskim znajduje się zarówno symbol Świątyni zburzonej, jak i Nowej Świątyni – Nowej Jerozolimy. Zburzoną Świątynię obrazują mury różnej wysokości, wyznaczające jednocześnie granice tegoż ogrodu żydowskiego. Z kolei woda spływająca ślimacznicą z centrum ogrodu gromadzi się pod murem symbolizującym przyszłe święte miasto przedstawione w wizji proroka Ezechieła (47,1-12) oraz w Apokalipsie św. Jana (22,1-7). Woda tworzy następnie strumień, który obmywa dwie wysepki z drzewami oliwnymi. Jest to obraz z Księgi Zachariasza (Za 4,11-14). Ponadto, na brzegach strumienia posadzono różne drzewa owocowe (Ez 47,12). Do Nowej Jerozolimy prowadzić będzie 12 otwartych bram, o czym mówią słowa Apokalipsy św. Jana (Ap 21,10-16). W ogrodzie ilustrują to otwory w murze.

¹⁷ Por. TAMŻE.

W Polsce funkcjonują obecnie trzy ogrody biblijne: w Proszowicach koło Krakowa, w Myczkowcach koło Leska w Bieszczadach i przy kościele św. Jadwigi Śląskiej w Chorzowie. W czerwcu został oddany do użytku ogród biblijny w Muszynie.

~

**THE AIM OF SETTING UP BIBLICAL GARDENS AND THEIR FUNCTIONS
(summary)**

Biblical gardens have been established in the U.S., many European countries and Australia. They were created by Jews, Catholics and Protestants, sometimes as an expression of ecumenical activities. They are also used for treating the disabled and as a place of learning tolerance, especially teaching this school children. Half of the 60 studied gardens are situated in the vicinity of sacral buildings, while the other ones are located in the territory of schools, city parks or botanical gardens and arboreta. The gardens include numerous biblical symbols, for example: a topiary of grapevines as an image of Jesus, running water as a symbol of life (so-called 'living water'), a cross, a desert, the tree of knowledge of good and evil, the Red Sea, A and Ω letters, an empty tomb, a star, a serpent on the pole, a dove, and a temple of Jerusalem. In the investigated gardens, there are more biblical themes from the Old Testament (19) than from the New Testament (14). In addition, 8 themes common to the Old and New Testaments are presented. These are: the theology of a desert, biblical characters, the genealogy of Jesus, faith, a theology of bread, life and death, the history of salvation and geography of Palestine. The most popular biblical topic is a theology of the grapevine and vineyard as an image of Jesus, followed by the arrangements associated with Paradise, the events which took place in the desert and the parables of Jesus.

Słowa kluczowe: Biblia, ogród biblijny, projektowanie ogrodu, rośliny.

Keywords: Bible, Biblical Garden, garden design, plants.

Bibliografia:

- HAŁAS S., *Pustynia miejscem próby i spotkania z Bogiem. Wybrane zagadnienia biblijnej teologii pustyni*, Kraków 1999.
- KIJAS S., *Biblischer Garten. Zur Landesgartenschau Kehl–Strasbourg*, Kehl 2004.
- KLEY J., *Die Schlange in der Bibel, w: Tiere der Bibel*, Schleswig 2006.
- JANKOWSKI S., *Geografia biblijna*, Warszawa 2007.
- *Der Moses-Bibelgarten in Jägerwirth. Kultur im Landkreis Passau*, Landkreis Passau Kulturreferat, t. 11, Passau 2008.
- BRUHN M. – ANDRESEN G., *Schleswiger Jesusboot*, Nordelbisches Bibelzentrum St. Johanniskloster, Schleswig 2011.
- PIETRUSIEWICZ M. – PIETRUSIEWICZ I., *Farmaceutycznym szlakiem. Przewodnik po Polsce*, Warszawa 2012.
- STÜCKRATH K., *Bibelgärten. Entstehung, Gestalt, Bedeutung, Funktion und interdisziplinäre Perspektiven*, Göttingen 2012.
- www.pressinfocom.com/1/Evangelikaler-Bibelgarten-Partner 2012.